

RAPORT ȘTIINȚIFIC SINTETIC

realizat în cadrul proiectului

CULTURA DE SECURITATE ȘI REZILIENȚA NAȚIONALĂ LA AMENINȚĂRILE HIBRIDE

Director de proiect (mentor): gl. (r.) prof.univ.dr. Teodor FRUNZETI

Conf.univ.dr. Marinel-Adi Mustață (CS II)

Lect.univ.dr. Oana Branda (CS III)

Drd. Cristian Bărbulescu

Masterand Alina Ionașcu

1. Conceptul de 'cultură de securitate' și implicațiile sale asupra politicilor de securitate ale statelor

Termenul de "cultură de securitate" este compus din două elemente – "cultură" și "securitate". Prin urmare, el va trebui abordat dintr-o perspectivă duală. Dacă termenul de securitate este unul extrem de clar, sub toate formele sale de manifestare (securitate națională, locală, regional, umană, economică, tehnologică, etc.), cel de cultură este mult mai problematic, cultura trebuind să fie înțeleasă atât drept context, dar și drept comportament. De multe ori, de la cultură la comportament se ajunge prin utilizarea discursului, astfel că, dacă vom pune semnul egal între cultură și discurs, dar și între discurs și comportament, va rezulta, prin silogism, o egalitate între cultură și comportament, relația între cele două fiind una circulară.

Dacă vom combina definițiile celor două elemente, va rezulta "" drept un mod de a gândi, de a te raporta la națiune, dar și la obiectivele, interesele și valorile acesteia, combinate cu elemente de gândire critică, capacitate de detașare acolo unde este cazul, dar și o înțelegere acută a conceptelor vitale, cum ar fi "securitate", "apărare", "siguranță națională".

Cultura de securitate cade, deopotrivă, în sarcina individului, dar și a statului, în funcție de segmentele la care ne referim. Din perspectiva individului, problematica securității ține de implicarea sa în viața societății și racordarea sa la evenimentele care se petrec, urmată de interesul său față de propria securitate și apoi securitatea extinsă. În acest sens, individul trebuie să manifeste înțelegere față de fenomenele complexe ale globalizării și problemele actuale ale comunității internaționale.

Există numeroase definiții referitoare la "cultura de securitate", multe dintre ele făcând trimitere și la alte concepte înrudite, cum ar fi "educația de securitate" sau "cultura strategică". Acestea sunt esențiale pentru înțelegerea conceptului de "cultură de securitate". Potrivit diverșilor autori consultați, educația și cultura de securitate sunt factorii de stabilitate ai sistemului.

Trebuie reținut faptul că acest concept - "cultura de securitate" se adaptează permanent la nevoile societății. De asemenea, cultura de securitate asigură un tipar de reacție și acțiune, precum și norme de comportament și atitudine. În plus, creează la nivelul factorilor de decizie o proiecție asupra necesităților în materie de securitate. Majoritatea provocărilor la adresa securității sunt universale. Ceea ce diferențiază instituțiile în maniera în care creează comportamentul de securitate pe care-l au este tocmai cunoașterea/cunoștințele în materie de securitate care le permit să producă acel nivel de securitate dorit și intenționat. Conștientizarea

nevoii de securitate le permite indivizilor să reacționeze potrivit la amenințările în cauză, folosindu-se de atenție, retenție, motivație și reproducerea adecvată a informațiilor necesare pentru gestionarea situației în cauză.

În ceea ce privește obiectivele promovării ”culturii de securitate”, acestea vizează conștientizarea de către cetățean a riscurilor, vulnerabilităților și amenințărilor la adresa securității, înțelegerea lor, posibilitatea de a aplica normele și regulile în materie și adaptarea comportamentelor diverșilor actori implicați la aceste amenințări. Prin urmare, se conturează necesitatea dezvoltării unei strategii naționale de promovare a ”culturii de securitate” care să cuprindă o dimensiune de educare și informare a societății civile. Acest lucru trebuie să fie posibil deoarece, așa cum s-a argumentat mai sus, dezvoltarea ”culturii de securitate” ține cont și de identitatea statului, care derivă din interacțiunile sociale diverse ale acestuia.

”Cultura de securitate” este utilă în controlarea următoarelor situații: gestionarea amenințărilor emergente, recuperarea securității în situațiile în care indivizii simt o lipsă de securitate, optimizarea securității acolo unde este cazul și încurajarea comportamentului actorilor în situațiile în care este necesar acest lucru. Astfel, se observă că, prin mecanismele sale, ”cultura de securitate” transcende individualul și devine normă a statelor.

În vederea promovării ”culturii de securitate” există o serie de acțiuni ce pot fi efectuate în acest sens: schimbarea comportamentului actorilor sociali responsabili de cultura de securitate, precum și al celor care participă în mod voluntar la asigurarea culturii de securitate, perfecționarea comunicării în direcția înțelegerii amenințării, dezvoltarea politicilor de securitate care pot fi accesibile unui public numeros, precum și activizarea instituțiilor guvernamentale¹.

Este interesant ce poate fi considerat ”cultură de securitate” în România: posibil să fie incluse aici participarea în cadrul NATO și al Uniunii Europene, participarea la alianțele strategice, promovarea și dezvoltarea unei democrații coerente și a unei economii de piață, etc. Toate acestea schimbă maniera de raportare la valorile de securitate națională.

Există o serie de referințe la ”cultura de securitate” în Strategia Națională pentru Apărarea Țării pentru perioada 2015-2019 ”O Românie puternică în Europa și în lume”, precum și în Ghidul aferent. Astfel, în Capitolul IV al Strategiei, intitulat ”Direcții de acțiuni și principalele modalități pentru asigurarea securității naționale a României”, în sub-capitolul ”Dimensiunea educațională, de sănătate, social și demografică”, apar următoarele referințe:

¹ *** *Strategia Națională pentru Apărarea Țării pentru perioada 2015-2019, ”O Românie puternică în Europa și în lume”*, București, 2015, p.21, disponibil la http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf, accesat la 15.12.2018.

”dezvoltarea culturii de securitate, inclusiv prin educație continuă, care să promoveze valorile, normele, atitudinile sau acțiunile care să permită asimilarea conceptului de securitate națională”. Această direcție vine să completeze teoria existentă în materie, lucru subliniat de autori precum Monica Gariup, care a investigat discursul privind ”cultura de securitate” de la nivelul Uniunii Europene în momentul conturării unei identități semnificative a Politicii externe și de securitate comune, sub forma diverselor sale forme de manifestare – PESA (Politica Europeană de Securitate și Apărare) și PSAC (Politica de Securitate și Apărare Comună). Gariup a arătat în lucrarea sa, de pildă, că realitatea internațională nu este neapărat rezultatul schimbărilor produse de forțe materiale și fizice, ci, mai degrabă, un fenomen construit social prin putere discursivă, adică puterea cunoștințelor, a ideilor, culturii, ideologiei și limbajului².

În paragrafele următoare voi prezenta articolele redactate pe baza cercetărilor și documentărilor făcute în cadrul acestui proiect. Toate acestea reprezintă un punct de început în cercetarea mai amplă, care s-a dorit a oferi direcții ce urmează a fi dezvoltate în alte cercetări viitoare, dar și elemente ce pot fi explorate de colegii implicați în acest proiect.

Primul articol se intitulează ”Security culture and migration in the European Union” și a fost susținut în cadrul conferinței internaționale ”Migration Dynamics and New Trends in European (In)Security”, ce a avut loc la Cluj la Universitatea Babeș-Bolyai, în luna mai 2018. Articolul este menit să investigheze maniera în care criza migrației din spațiul Orientului Mijlociu și al Africii de Nord se reflectă asupra ”culturii de securitate” la nivelul Uniunii Europene. În acest sens, am urmărit în documentația realizată să ating trei aspecte, ce se regăsesc în sub-capitolele articolului.

Un prim subcapitol urmărește analiza teoretică a culturii de securitate, precum și unui alt termen cheie – ”cultura strategică”, intenționând să reliefăm astfel importanța generală a ”culturii de securitate”, dar și conexiunile ce se pot stabili rapid în acest domeniu.

Al doilea subcapitol privește fenomenul migrației la nivelul Uniunii Europene, axându-ne într-o primă etapă pe analiza cadrului legislativ care reglementează migrația sub multiplele sale aspecte în conglomeratul european. A doua etapă se referă la analiza manierei în care Uniunea Europeană a reacționat și continuă să reacționeze la criza generată de migrația din spațiul Orientului Mijlociu. Astfel, acest subcapitol va avea și o componentă de analiză a managementului crizelor în Uniunea Europeană.

² Monica Gariup, *European Security Culture. Language, theory, policy*, Ashgate, 2009, p. 7.

Ultimul subcapitol al articolului reunește rezultatele cercetărilor din primele două subcapitole, urmărind să investigheze impactul crizei migranților asupra ”culturii de securitate” europene, precum și felul în care, pe baza lecțiilor învățate și a exemplurilor de bune practici, se poate construi o cultură de securitate europeană autentică și eficientă, capabilă să răspundă la crize similare și să gestioneze rapid și sigur fluxul mare de migranți care se îndreapă spre centrul Europei, fără a recurge însă la măsuri dure cum ar fi închiderea granițelor sau restrângerea zonei Schengen.

Un fundament important al cercetării de față îl constituie rapoartele Eurostat care oferă date considerabile și de actualitate pentru a avea o perspectivă clară asupra amplitudinii fenomenului migrației în cadrul Uniunii Europene.

Al doilea articol a fost realizat cu prilejul participării la Sesiunea de Toamnă a Academiei Oamenilor de Știință, desfășurată la Târgoviște în perioada 20-22 septembrie 2018. În cadrul acestei Sesiuni am prezentat lucrarea ”Cultura de securitate în organizații. Principii și organizare”. În cadrul acestei prezentări am urmărit să subliniez elementele teoretice ale ”culturii de securitate”, argumentând faptul că, deși termenul vine din spațiul corporatist, corporația – organizația ca atare poate fi suprapusă peste orice fel de entitate care are nevoie de o cultură de securitate pentru a funcționa eficient.

Lucrarea a fost structurată în mai multe subcapitole astfel: definirea culturii de securitate, perspective de percepție: educația pentru securitate, cultura strategică, comunitatea de securitate, influența asupra procesului de luare a deciziei și final, câteva referiri la cultura organizațională și cultura de securitate.

Conceptul de „cultură de securitate” este extrem de interesant și atractiv sub multiple aspecte – organizațional, economic, tehnologic, cultural și chiar militar. Prin reunirea celor doi termeni – ”cultură” și ”securitate”, rezultă atât un mod de gândire, dar și un mijloc de acțiune. În ceea ce privește organizațiile, ”cultura de securitate” oferă un cadru de acțiune, care ar putea și trebuie să fie dezvoltat în funcție de împrejurările și actorii implicați.

Scopul acestui articol este de a prezenta principalele aspecte ale ”culturii de securitate” în organizații, indiferent de natura acestora, precum și principiile care stau la baza lor și limitele întâmpinate în aplicarea lor. De asemenea, se va axa pe maniera în care ”cultura de securitate” potrivită influențează procesul de luare a deciziei și forța și precizia reacției în cadrul organizației în eventualitatea unor evenimente neplanificate. În cele din urmă, lucrarea va urmări sentimentele manifestate în cadrul organizației atunci când fie se confruntă cu o cultură de securitate puternică, fie cu absența ei.

Al treilea articol se intitulează "Middle East – Facing challenges and changes with long-term impact on the security-culture of the area" și a fost prezentat în cadrul Conferinței internaționale "Educație și creativitate pentru o societate bazată pe cunoaștere", care s-a desfășurat la Universitatea Titu Maiorescu în perioada 15-17 noiembrie 2018. De asemenea, lucrarea a fost publicată în volumul de proceedings al Conferinței, indexat în baza de date SSRN. În cadrul acestui articol am urmărit să evaluez toate acele elemente care sunt adevărate provocări în zona Orientului Mijlociu și care au contribuit la starea tensionată din zonă până în prezent. De asemenea, acestea provocări sunt responsabile și de schimbarea "culturii de securitate" în zonă și accentuarea nevoii de cooperare în vederea atingerii unui *status quo* de succes pe termen lung.

Astfel, în acest articol am abordat o serie de probleme precum: rolul petrolului în ecuația Orientului Mijlociu, fondarea statului Israel care a divizat pentru totdeauna Orientul Mijlociu, competiția dintre Statele Unite și URSS în Orient în timpul Războiului Rece, lucru care s-a perpetuat și astăzi, Statele Unite și Federația Rusă (statul successor al URSS) fiind în continuare în opoziție în Orientul Mijlociu.

De asemenea, am abordat o serie de elemente care fac din Orientul Mijlociu de azi o zonă de conflicte permanente, fără prea multe perspective de soluționare în viitorul apropiat. Astfel, am făcut referiri la lanțul de conflicte care au agitat zona iremediabil, migrația dinspre acest spațiu spre Europa, ca soluție de a scăpa din calea războiului, terorismul, rivalitatea Sunni-Shia, interesul statelor europene de a securiza accesul la resursele de petrol din zonă, îmbunătățirea și consolidarea relației dintre Statele Unite și Arabia Saudită, deteriorarea relațiilor dintre Statele Unite și Iran, etc.

Toate aceste aspecte au contribuit la deschiderea unei adevărate Cutii a Pandorei, care cu greu va putea fi închisă în viitor. O explicație pentru acest lucru vine tocmai din faptul că la nivelul Orientului Mijlociu nu există, per ansamblu o "cultură de securitate" veritabilă, așa cum ar trebui să existe, având în vedere faptul că statele respective sunt unite prin afinități de limbă, cultură și civilizație, spre deosebire de situația statelor europene. În absența unei "culturi de securitate" veritabile, statele Orientului Mijlociu se văd aruncate într-un marasm de terorism, turbulență, ură și lipsa controlului eficient.

2. Reziliența națională la amenințările hibride

Multiplicarea tiparelor hibride din ultima perioadă relevă, pe de o parte, multitudinea combinațiilor de metode și mijloace ale agresorului, care contribuie la atingerea obiectivului strategic al acestuia – reprezentând, de fapt, chintesența războiului hibrid – și, pe de altă parte, necesitatea aprofundării eforturilor conjugate, instituționale și academice, pe problematica răspunsului la noile tipuri de amenințări de securitate.

Aplicarea noțiunilor de teorie a relațiilor internaționale și teorie generală a războiului pe evoluțiile recente din mediul global și regional de securitate ne permite avansarea unui posibil cadru analitic util în procesul de gestionare a *amenințărilor hibride*.

Acest cadru ar putea cuprinde următoarele etape:

- 1) *Identificarea instrumentelor de putere pe care adversarul le-ar putea folosi în acțiunile asociate războiului hibrid*

În această etapă propunem analizarea diferitelor instrumente de putere pe care un potențial adversar ar putea să le folosească într-un scenariu de confruntare hibridă. Considerăm că această analiză este necesară pentru a putea trece mai ușor, la evaluarea modului în care aceste instrumente pot fi sincronizate în practică și la determinarea avantajelor și a efectelor non-lineare ale angajării simultane a mai multor instrumente în raport cu ținta vizată.

Analiza tiparelor recente de acțiuni hibride indică următoarele tendințe specifice formelor de manifestare a amenințărilor identificate cu predilecție în domeniul informațional și cibernetic și care se pot regăsi în strategiile integrate ale unui potențial agresor în cadrul unui scenariu de agresiune hibridă, astfel:

- *Utilizarea propagandei ca mijloc prevalent de acțiune.* Asistăm, în prezent, la o „militarizare” a informației. Ceea ce se observă din acțiunile specifice derulate pe acest palier nu are legătură cu obiectivele propagandei care rămân aceleași, asociate intenției de influențare a deciziei politice și a populației statului-țintă precum și a populației proprii în vederea legitimării acțiunilor viitoare ale acestuia (imaginea pe care o livrează agresorul propriei audiențe este cea a unui stat în defensivă nevoit să acționeze în legitimă apărare). Noutatea constă în mijloacele care sunt utilizate în cadrul acțiunilor de propagandă. Tehnologiile *new media* și *rețelele sociale* pot constitui vectori de agresiune informațională. Acestea sunt

utilizate pentru maximizarea efectelor unei campanii în cadrul unei confruntări hibride.

Pentru derularea cu succes a operațiilor informaționale trebuie îndeplinite două condiții esențiale³, respectiv *existența canalului prin care informațiile să poată ajunge la țintele vizate* (cum ar fi organisme de presă interne orientate spre publicul străin, sponsorizate de stat și organizații și platforme de social media) și *cunoașterea în detaliu de către agresor a țintei vizate*, pentru ca acesta să fie în măsură să-și dezvolte acele constructe informaționale care îi aduc avantaje în context hibrid. Aceste constructe pot include, după caz, opinii pe teme sensibile pentru publicul-țintă vizat, date din scurgeri de informații sau publicarea unor *știri parțiale adevărate / false și/sau contrafăcute*.

- *Controlul asupra unor surse media autohtone aservite și cu audiență pe segmente largi de public, atât din interiorul cât și din exteriorul statului agresor.* Mass-media aservite devin foarte influente atunci când materialele pe care le publică sunt preluate de către sursele media populare străine.
- *Social media oferă, într-adevăr, noi posibilități pentru un potențial agresor care intenționează să obțină acces la mass-media și la publicul larg al țintelor vizate.* Acțiunile de dezinformare pot fi deosebit de eficiente având în vedere prevalența ridicată în rândul publicului larg de a accesa știri prin intermediul rețelelor sociale. Platformele social media devin, astfel, adevărate „agregatoare” de știri, putând fi utilizate cu ușurință pentru promovarea unor știri din mass-media ostile sau pentru a publica informații noi – prin conturi sponsorizate de stat, rețele de tip botnet, troli sau anunțuri publicitare – care, în acest mod, ajung direct la publicul-țintă.
- *Utilizarea pe scară largă a știrilor contrafăcute în scopul influențării percepției audiențelor-țintă. Știrile contrafăcute sunt mai mult decât știrile false.* Acestea includ informații care distorsionează deliberat adevărul obiectiv la nivelul publicului consumator și urmăresc un obiectiv specific, de obicei, asociat satisfacerii unor interese ostile ale unui potențial agresor. Spre deosebire de *știrile contrafăcute*, *știrile false* sunt sau pot fi generate de cauze care denotă superficialitate în documentarea jurnalistică sau lipsă de profesionalism dar și de

³ Gregory F. Treverton, Andrew Thvedt, Alicia R. Chen, Kathy Lee, and Madeline McCue, *op.cit.*, p. 46.

interese derivate din politica editorială care se pot reflecta în maniera de prezentare, tendențioasă sau mai puțin obiectivă, a conținutului informațional.

- *Existența unor platforme (ex.: Wikileaks, DCleaks.com) care facilitează publicarea unor date din categoria scurgerilor de informații, obținute prin acțiuni de spionaj cibernetic (acțiuni de acest gen ar fi fost derulate în procesele electorale recente din SUA și Franța).*
- 2) *Evaluarea propriilor vulnerabilități pornind de la premisa că în acțiunile de tip hibrid, agresorul acționează prin exploatarea sensibilităților din interiorul societăților vizate. Această etapă ar putea include:*
- *Identificarea funcțiilor critice ale societății.* De exemplu, o posibilă direcție de evaluare ar putea viza cum și în ce mod statul este dependent de serviciile digitale și cât de vulnerabile sunt acestea în fața agresiunilor cibernetice. Evaluarea, probabil, ar trebui să includă un set relevant de scenarii ale amenințării care pot fi folosite pentru a susține procesele corelate consolidării rezilienței naționale, pe dimensiunea socială și cibernetică.
 - *Evaluarea dimensiunilor de vulnerabilitate.* Una dintre acestea este cea *geografică*. Proximitatea față de sursa potențială de amenințare poate amplifica anumite temeri la nivelul societății reprezentate de iminența unei posibile acțiuni ostile, chiar de natură convențională/militară, care să pună în pericol securitatea națională.

Dimensiunea *socială* și *politică* sunt, în egală măsură, relevante în această etapă. Existența unor linii de falie în societate, generate de diferențele de conflictele de opinii între diferitele comunități etnice, generații, clase sociale, medii de conviețuire (rural - urban) sau modalitatea în care este consumată informația la nivelul societății (presa online, radio/televiziune, rețelele de socializare) sunt elemente exploatabile în cadrul campaniilor informaționale. Totodată, orientarea politicii externe a statului și modificările de percepție la nivelul societății cu privire la aceasta, precum și relația dintre autorități și societate (gradul de încredere al populației în instituții) reprezintă teme care se pot regăsi în acțiunile hibride.

- 3) *Identificarea obiectivelor pe care adversarul ar putea să le urmărească în raport cu vulnerabilitățile existente.* Se realizează în corelație cu instrumentele de putere disponibile în registrul acțional împotriva unei ținte identificate.

4) *Calibrarea mijloacelor de răspuns la agresiunile hibride, aplicabile pe dimensiunea consolidării culturii de securitate.* Pornind de la premisa conform căreia *amenințările hibride* se manifestă, cu predilecție, în domeniul cognitiv, la nivelul societății civile, cu multiple implicații în planul securității naționale (de exemplu, afectarea coeziunii sociale în situațiile de criză pe care le poate traversa la un moment dat statul-țintă, subminarea încrederii populației în instituțiile statului, schimbarea unor percepții la nivelul populației în raport cu anumite teme sensibile de dezbatere publică etc.), considerăm utilă o abordare care să fie centrată pe dezvoltarea culturii de securitate, ca exponent al rezilienței naționale la amenințări hibride.

Cultura de securitate, definită generic ca „ansamblul ideilor, obiceiurilor și comportamentelor sociale ale unei comunități sociale cu privire la eliminarea amenințării și pericolului”⁴, comportă două dimensiuni interconectate:

- *cunoaștere* – se referă la gradul de informare a populației asupra problemelor de securitate și percepția acesteia asupra amenințării;
- *comportament* – exprimă valorificarea *cunoașterii* în modul oamenilor de a se raporta la o anumită problemă de securitate cu impact asupra comunității din care fac parte. Se referă la participarea activă a societății în gestionarea problemelor de securitate.

Caracterul hibrid al noilor tipuri de amenințări este o reflexie a evoluțiilor înregistrate în crizele din Ucraina și Siria dar și mai recent la nivelul democrațiilor occidentale care reclamă un grad ridicat de expunere la acțiunile ostile derulate în domeniul informațional/cognitiv și cibernetic în scopul influențării percepției populației în context electoral.

Noua eră a *amenințărilor hibride* pune în discuție rolul statului-națiune și, în egală măsură, pe cel al formatelor de cooperare regională și al alianțelor din care acestea fac parte, precum și normele de drept internațional existente care fie limitează, fie nu asigură un cadru adecvat de răspuns la acest gen de acțiuni. De aceea abordarea pe care o susținem în gestionarea amenințărilor hibride pune în centru *statul-națiune* cu diferitele sale elemente constitutive -

⁴ Kai Roer, *Build a Security Culture*, IT Governance Publishing, 2015, p. 6, disponibil la adresa <https://news.asis.io/sites/default/files/Build%20a%20Security%20Culture%20%28Fundamentals%20Series%29%20by%20Kai%20Roer.pdf>, accesat la data de 28.08.2018

instituții publice, societatea (organizații / entități private, comunități sociale) și infrastructura critică și explicitează dimensiunile pe care trebuie intervenit în proiectarea rezilienței la acțiunile de tip hibrid (*rezistență/continuitate, adaptare/flexibilitate și transformare/învățare*).

În noul context de securitate definit de manifestări hibride în conduita actorilor internaționali, *reziliența* și *securitatea* nu sunt concepte incompatibile. În cadrul de analiză pe care îl propunem, *reziliența* nu trebuie considerată o alternativă la *securitatea națională*, ci, dimpotrivă, un mod inovativ de asigurare a acesteia. Această posibilă nouă perspectivă asupra securității ar trebui să fie mult mai flexibilă și să permită descurajarea și contracararea adversarilor hibridi cu o gamă largă de instrumente, rezultat al interconectării dintre sectoarele civile (*publice și private*) și sectorul militar, într-o abordare „*whole of nation*”.

Complexitatea formelor de manifestare ale *amenințărilor hibride* testează capacitatea de reacție a instituțiilor publice și legătura existentă între societate și autorități. De aceea, în perioada anterioară manifestării amenințării, conștientizarea pericolului și consolidarea parteneriatului dintre instituțiile publice și societatea civilă sunt primordiale pentru creșterea rezilienței sociale. Considerăm că intensificarea efortului pentru identificarea unor soluții inteligente pe dimensiunea culturii de securitate poate susține dezvoltarea *rezilienței sociale / comunitare* pe termen mediu și lung.

În opinia noastră, dimensiunea socială a securității trebuie să reprezinte – alături de inițiativele de întărire a capacității instituționale de răspuns în planul deciziei strategice, al apărării, ordinii publice și siguranței naționale și la nivelul infrastructurii critice (de transport, comunicații, energie etc.) – o funcție complementară a „bunei guvernări” care să poată susține, pe termen lung, abordarea strategică integratoare (de tip *whole of nation*) în formularea măsurilor de răspuns la *amenințările hibride*.

Relația dintre guvern și populație în context hibrid este esențială. *Reziliența națională* la *amenințări hibride* nu implică doar măsurile specifice de răspuns proiectate la nivel instituțional (cum se pregătesc autoritățile să răspundă în cazul unei agresiuni?) ci este un proces înglobant care include toate elementele componente ale unei națiuni, inclusiv participarea societății. Una dintre opțiunile utile pe care o susținem, în acest sens, este relaționată necesității de promovare a politicilor care contribuie la *dezvoltarea culturii de securitate*, ca una dintre aceste măsuri.

Dezvoltarea culturii de securitate la nivelul societății nu trebuie să vizeze exclusiv palierul consolidării încrederii în instituțiile cu atribuții în domeniul securității naționale ci și măsuri concrete destinate creșterii gradului de cunoaștere/conștientizare a formelor emergente/revoluționare de manifestare a amenințărilor de securitate, precum și politici concrete de combatere a noilor acțiuni din sfera războiului informațional – cum sunt, de exemplu, acțiunile de minimizare a efectelor generate de propagarea la scară globală a fenomenului „știrilor false” – și din domeniul cibernetic.

Procesul inițiat în sensul dezvoltării culturii de securitate poate fi proiectat pe trei paliere: *individual* – se referă la cultivarea ideilor și principiilor proprii fiecărei persoane (vizează dimensiunea mentală și spirituală), *social* – se referă la dezvoltarea unor seturi de valori la nivelul organizărilor sociale și a unei conștiințe de acțiune în beneficiul propriei securități și *material* – se referă la resursele existențiale de la nivelul societății.

3. REALIZAREA UNUI STUDIU-PILOT PRIN CARE ESTE EVALUATĂ RELAȚIA DE CAUZALITATE ÎNTRE CULTURA DE SECURITATE ȘI CALITATEA DECIZIEI ÎN SITUAȚII SPECIFICE AGRESIUNII HIBRIDE

Comportamentele umane se manifestă în raport direct cu credințele formate de-a lungul anilor. De altfel, literatura de specialitate susține că expunerea prealabilă a omului la dezinformare încurajează credința în știrile false, însemnând știri fabricate care sunt prezentate ca provenind din surse legitime și promovate pe social media pentru a înșela publicul, scopul fiind câștigul ideologic sau financiar.

Actualmente, nevoia de cunoaștere în literatura contemporană privind implicațiile convingerilor inexacte asupra rezilienței la fakenews este imperios necesară pentru a reduce amenințările la adresa democrației. În concordanță cu această idee, majoritatea studiilor realizate reflectă faptul că știrile false reprezintă o cale deosebit de ingenioasă prin care credințele inexacte au fost propagate cu ajutorul rețelelor sociale, iar calea de a contracara această tendință este apelul la gândirea analitică, grație căreia se poate îmbunătăți capacitatea de a discrimina realitatea de fakenews. Drept urmare, premisa fundamentală a prezentului raport este aceea conform căreia, cunoașterea gradului de susceptibilitate a credinței oamenilor vizavi de știrile false, coroborată cu motivele și consecințele la nivel individual și social a difuzării informațiilor false, constituie piatra de temelie pentru construirea unui studiu empiric serios privind investigarea profilului psihologic al oamenilor în raport cu reziliența la fakenews.

Ca atare, raportul se deduce din discuții asupra studiilor recente care investighează profilul psihologic cognitiv al persoanelor vulnerabile la fakenews și se completează cu principalele direcții de acțiune întreprinse pentru îndeplinirea obiectivului fundamental asumat în cadrul proiectului, dintre care le menționez pe cele mai relevante:

3.1. Credința în știrile false este asociată cu deziluzia, dogmatismul, fundamentalismul religios și gândirea analitică redusă⁵

Prezentul experiment își are originea într-un studiu amplu⁶, ce a fost realizat în anii 2000 cu un grup țintă format din 781 studenți de la Universitatea din Manitoba. Participanții

⁵ Bronstein, M. V., et al. *Belief in Fake News is Associated with Delusionality, Dogmatism, Religious Fundamentalism, and Reduced Analytic Thinking. Journal of Applied Research in Memory and Cognition (2018)*, <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2018.09.005>.

⁶ Dogmatic Behavior Among Students: *Testing a New Measure of Dogmatism*.

au trebuit să răspundă la două întrebări, anume - *În ce măsură a scris Dumnezeu Biblia?*, având ca și variante de răspuns – 1) *Nu. Biblia este o colecție de scrieri religioase incluzând mituri, istorie, și învățăturile morale/ 2) Biblia a fost inspirată de Dumnezeu. Fiecare cuvânt scris în aceasta a venit direct de la Dumnezeu prin scriitorii aleși de El.*, respectiv - *Biblia conține erori, contradicții sau inconsecvențe?*, cu următoarele variante de răspuns: 1) *Nu. Biblia este liberă de orice erori, contradicții sau inconsecvențe./ 2) Da. Există câteva erori, contradicții și inconsecvențe în Biblie./ 3) Da. Biblia are multe erori, contradicții și inconsecvențe în ea.* Analizând ambele seturi de întrebări și răspunsuri, rezultatele au arătat că în procent de 62% studenții sunt relativ dogmatici, iar 65% sunt fundamentalști în perspectivă religioasă.

Drept urmare, acest studiu examinează în ce măsură indivizii dogmatici și fundamentalștii religioși, despre care se consideră că au o gândire mai puțin analitică și deschisă, sunt susceptibili să creadă în știrile false. Această ipoteză se fundamentează pe ideea conform căreia persoanele dogmatice nu se bazează în judecata informațiilor receptate pe gândirea analitică și prin urmare acestea oferă mai puține răspunsuri corecte în cadrul unui test de reflecție cognitiv. Totodată, cercetările realizate arată că fundamentalismul religios este corelat cu dogmatismul și implicat cu vulnerabilitatea la fakenews. Astfel, se disting trei grupuri considerate a fi vulnerabile la știrile false: indivizii înclinați spre iluzii, dogmaticii și fundamentalștii religioși, din cauza predispoziției la o gândire analitică redusă.

Participanții au fost recrutați prin Amazon's Mechanical Turk (MTurk) în două serii (Studiul 1: n = 502, Studiul 2: n = 446; Demografia: SI Secțiunea S1) din rândul celor care întruneau cumulative următoarele două condiții: aveau vârsta de cel puțin 18 ani și trăiau în Statele Unite ale Americii. Sarcina participanților era aceea de a evalua 12 titluri de știri false, respectiv 12 de știri reale, dispuse în ordine aleatorie, ce au fost preluate de pe Snopes.com, un site popular de verificare a datelor. Pentru măsurarea credinței în știrile false, cercetătorii au utilizat o scală de patru puncte (1 = deloc precisă, 2= mai puțin precisă, 3= precisă și 4 = foarte precisă). Credința în știrile falsificate a fost calculată folosind media acestor judecăți în toate poveștile false, în timp ce credința în știrile reale a fost calculată folosind media pe toate poveștile reale. De asemenea, testul a cuprins o scală pentru măsurarea capacităților cognitive ale indivizilor, care măsoară gândirea analitică prin prezentarea participanților cu probleme serioase care au răspunsuri intuitive, dar incorecte, care trebuie suprasolicitate pentru a ajunge la răspunsul corect. Dogmatismul și fundamentalismul religios au fost măsurate utilizând o scală de nouă puncte (1 = Puternic dezacord, 9 = Puternic de acord), a cărei validitate a fost demonstrată în mai multe studii, participanții exprimându-și acordul cu fiecare dintre cele 20

de elemente care cuprind această măsură. Setul de date combinate se regăsește și în rezultatele studiului, ce au fost concentrate în elemente care reflectă nivelul dogmatismului, capacitatea de a gândi activ și deschis, fundamentalismul religios și asemănarea cu delirul.

Comprimate, rezultatele studiului atestă corelația pozitivă dintre deluzii, dogmatism, respectiv fundamentalism religios și credința în știrile false. În consecință, se adevărește și ipoteza conform căreia dogmatismul, fundamentalismul religios și credința în știrile false se corelează negativ cu gândirea analitică și deschisă, în timp ce credința în realnews se corelează în mod pozitiv cu gândirea analitică și activă. Mai mult decât atât, rezultatele studiului pun în

Table 2
Zero-Order Correlations Between Variables

	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Belief in fake news	.05	-.66*	.72*	-.32*	-.19*	.24*	.28*	.26*
2. Belief in real news	-	.65*	.68*	.14	.12	.06	-.15	-.07
3. News sensitivity		-	-.04	.34*	.25*	-.14*	-.32*	-.23*
4. News bias			-	-.15*	-.08	.23*	.10	.14
5. A.O. thinking				-	.33*	-.40*	-.69*	-.67*
6. Analytic thinking					-	-.31*	-.21*	-.37*
7. Delusion-like ideation						-	.25*	.46*
8. Dogmatism							-	.61*
9. Religious Fundamentalism								-

Note. Non-parametric correlations (Spearman's rho) were reported because variable distributions were non-normal. Only correlations with *p*-values less than .001 are reported as significant and marked by an asterisk. A.O. thinking = Actively open-minded thinking. Zero-order correlations for variables in Studies 1 and 2 can be seen in supplementary material (Tables S6/S7).

discuție concurența dintre efectul indirect al asemănării deliranței asupra credinței în știrile reale, prin gândirea activă și deschisă și efectul direct al credinței de ideatie de tip iluzionist în știrile reale. Așadar, lipsa gândirii analitice și active sporesc credința indivizilor în știrile false, provocarea viitoarelor cercetări trebuind să aibă drept obiect – investigarea motivelor pentru care credința în știrile false este asociată în mod fiabil cu implicarea redusă în analiza analitică.

3.2. Social media și știrile false în alegerile din 2016⁷

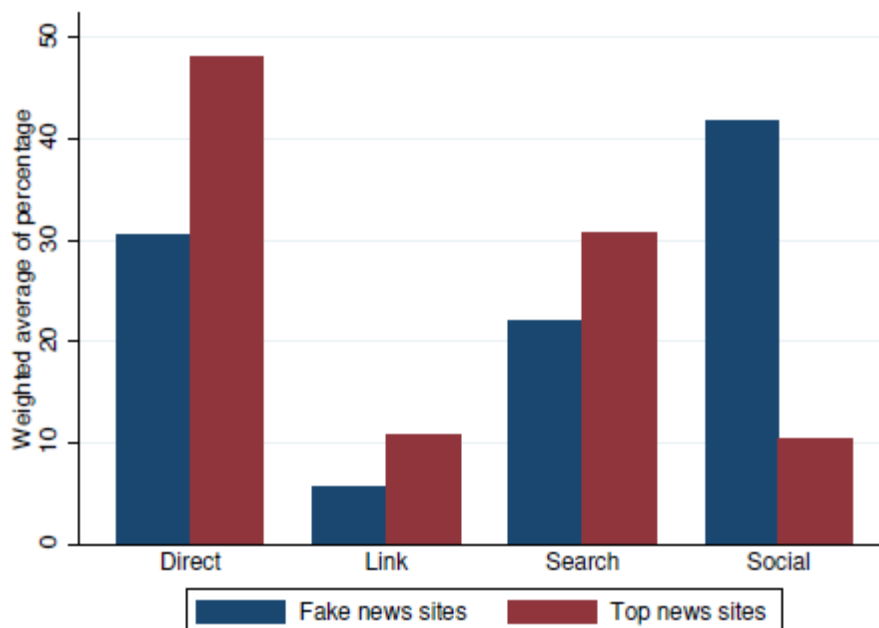
În corpul lucrării se impune să analizăm impactul știrilor false asupra alegerilor prezidențiale din SUA, considerat a fi apogeul acestora vizavi de importanța mass-mediei sociale în raport cu psihologia umană, în particular, respectiv manipularea social, în general. Modalitatea de a evidenția impactul știrilor false asupra populațiilor este de a măsura traficul pe site-urile care promovează astfel de informații, cum ar fi alexa.com și com.Score care colectează date de trafic din extensiile de browser utilizate de un eșantion de milioane de

⁷ *Social media and fake news in the 2016 election*, 12.12.2018.

utilizatorii de internet. Totodată, pe timpul alegerilor au fost create site-uri precum Snopes și Politifact, care califică știrile ca fiind "adevărată", "falsă" sau "relativă".

Privitor la acest studiu, un aspect de menționat este dat de categoria care conține titluri false de tip "Placebo". În studiul pilot au fost utilizate știri false randomizate pe două viziuni: pro-Clinton sau pro-Trump. Rezultatele studiului nostru post-electoral sunt în linii mari conforme cu figura de mai jos, care arată că în perioada alegerilor din 2016, respondenții au petrecut în medie 66 de minute pe zi, ascultând știrile electorale, ceea ce sugerează că mediile sociale au un impact deosebit asupra conexiunilor pe care oamenii le fac atunci când trebuie să facă alegeri. Astfel, pentru cele 690 de site-uri de top, referințele pentru mass-media sociale reprezintă doar aproximativ 10% din traficul total. În schimb, site-urile de știri false se bazează pe mediile sociale pentru o pondere mult mai mare în ceea ce privește traficul lor.

Figure 2: Share of visits to U.S. news websites by source

Prin urmare, în perioada premergătoare alegerilor s-au înregistrat 41 de fakenews pro-Clinton și 115 pro-Trump, care au fost difuzate în total de 7,6 milioane și respectiv 30,3 milioane de ori, contabilizând aproximativ de trei ori mai multe articole pro-Trump false decât articolele pro-Clinton, demonstrând totodată că există o corelație puternică între știrile pe care le văd și alegerile lor. Astfel, impactul fakenews s-a manifestat prin schimbarea rezultatului alegerilor, căci o singură știre falsă ar fi convins aproximativ 0,7 % din alegătorii și ne-alegătorii Clinton care au văzut-o să-și îndrepte voturile către Trump, ceea ce este consemnat, într-

o rată de persuasiune, echivalează cu 36 de anunțuri de campanie TV consumate de un american.

De asemenea, un alt studiu⁸ analizează măsura în care repetarea știrilor false poate fi o modalitate prin care concepțiile greșite coroborate cu necunoașterea sporesc vulnerabilitatea la fakenews.

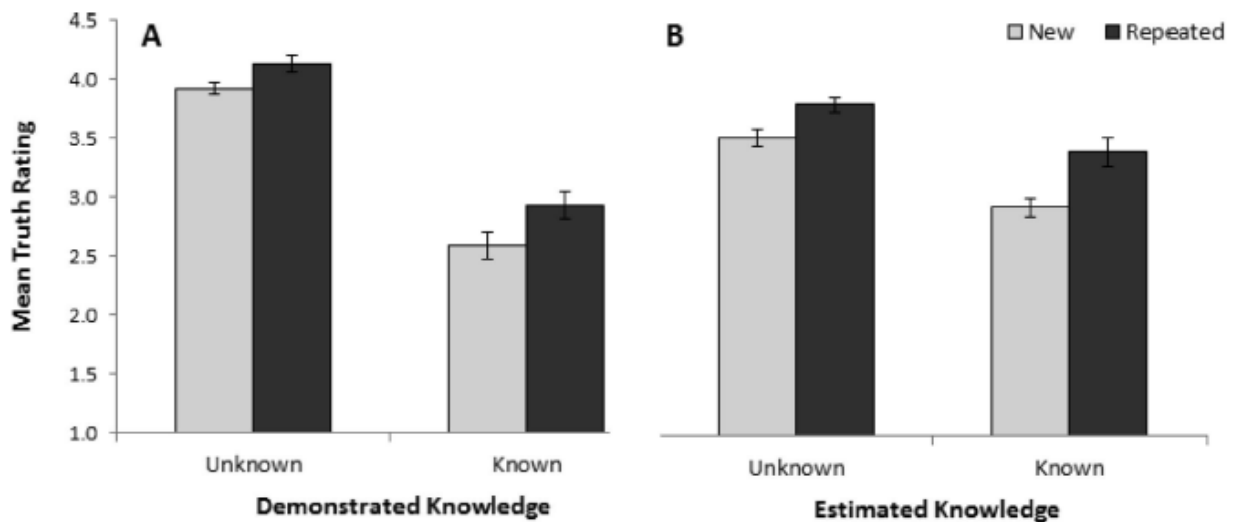

Figure 1. Mean truth ratings for falsehoods as a function of repetition and both demonstrated (A) and normed-based estimates (B) of knowledge (Experiment 1). Error bars reflect standard error of the mean.

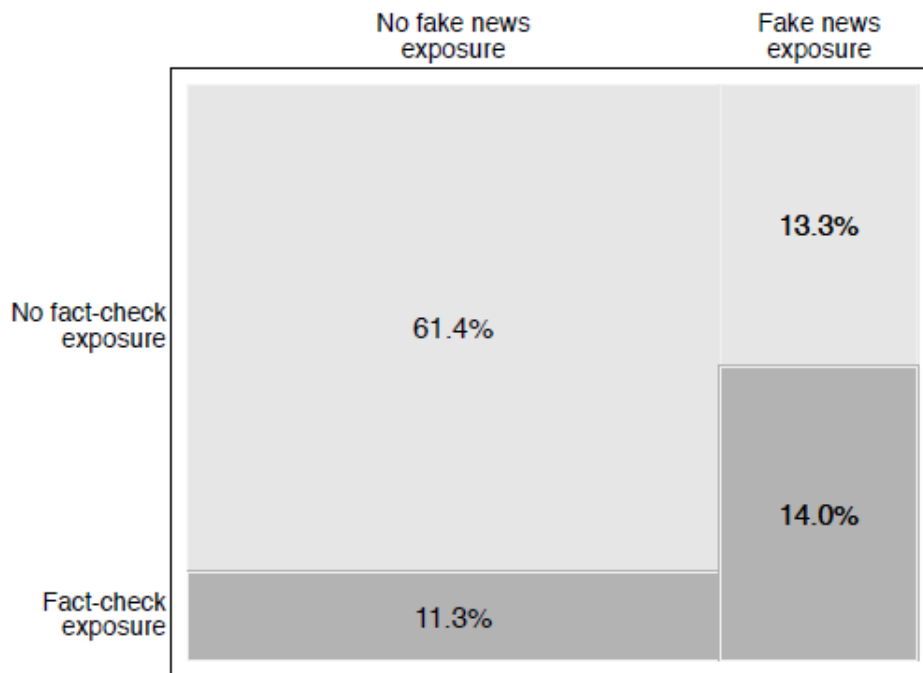
Interpretând rezultatele din figura de mai sus, studiul arată că efectele adevărului depind de absența cunoașterii, care influențează judecățile oamenilor.

Pentru a întări ideile expuse anterior, aduc în atenție un alt studiu care pune în discuție dovezile privind influența consumului de știri false vizavi de rezultatul campaniei prezidențiale din S.U.A.- 2016⁹. Acesta se concentrează pe analiza istoricului traficului web la nivel individual pe linie de expunere la un conținut socio-politic accentuat de dezinformare din cauza exacerbării pe platformele sociale. Rezultatele au arătat că aproximativ 1 din 4 americani au vizitat un site web de știri false în perioada 7 octombrie - 14 noiembrie 2016. Partizanii Trump au vizitat cele mai multe site-uri de știri false în favoarea acestuia. Datele utilizate relevă răspunsurile la un sondaj de opinie publică online pe un eșantion de 2.525 de americani cu date de trafic web colectate pasiv de pe calculatoarele lor.

⁸ *Knowledge Does Not Protect Against Illusory Truth*, 12.12.2018.

⁹ *Selective Exposure to Misinformation: Evidence from the consumption of fake news during the 2016 U.S. presidential campaign*, 13.12.2018.

Figure 4: Fake news and fact-check website visits

Rezultatele evidențiază faptul că expunerea la știri false și la alte forme de dezinformare pot avea consecințe dăunătoare asupra calității dezbaterilor publice, ceea ce a dus la scăderea încrederii în guvern și implicit la crearea unei reacții negative față de adversarii politici, așa cum a fost în cazul lui Clinton. În lumina celor expuse, și alte studii¹⁰ din aceeași sferă atestă că "știrile false" au devenit o forță enormă în influența exercitată asupra indivizilor cu o gândire critică deficientă, pentru că pe timpul alegerilor din S.U.A. o nișă a mass mediei a fost preocupată de scăderea încrederii publice înainte de alegeri, fapt care a contribuit în cele din urmă la schimbarea echilibrului între știrile adevărate și cele false care¹¹.

3.3. Răspândirea știrilor false în Europa¹²

În actualul climat politic, literatura de specialitate nu a analizat doar influența socială americană născută în jurul valorii de "știri false", ci înțelegerea fenomenului s-a extins și la

¹⁰ *The small, disloyal fake news audience: The role of audience availability in fake news consumption*, 13.12.2018.

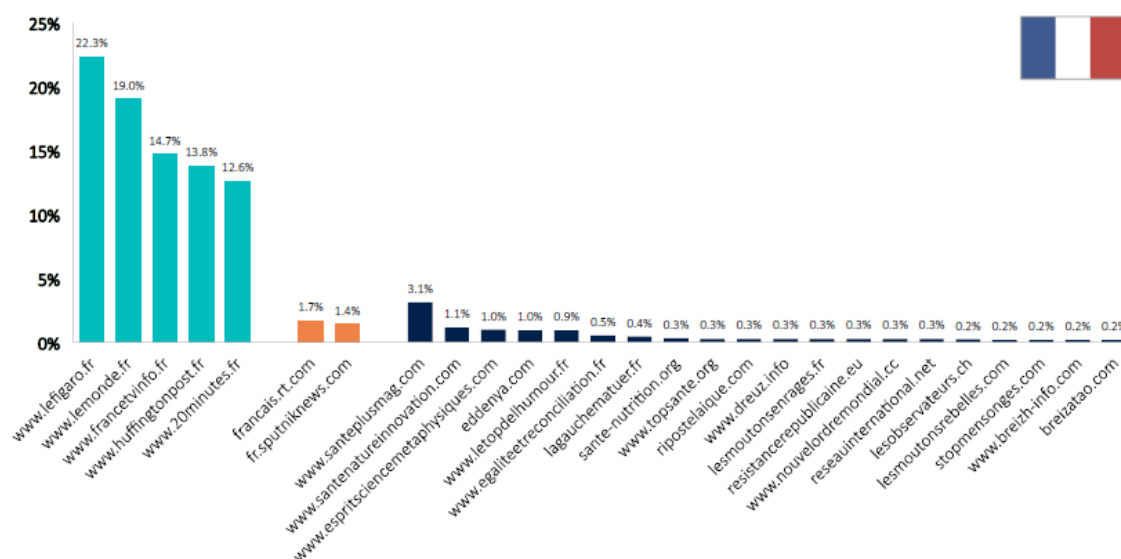
¹¹ *Fake News and The Economy of Emotions*, 13.12.2018.

¹² *The spread of true and false news online*, 12.12.2018.

investigarea cadrului european privitor la măsurarea impactului "fakenews" online în Europa¹³. Pentru aceasta cercetătorii au folosit datele din comScore și CrowdTangle, site-uri – instrumente, care au compilat liste de factcheckers independente din Franța, Italia și Rusia cu scopul de a identifica forța site-urilor care au promovat dezinformarea.

În Franța, examinarea datelor comScore din 2017, relevă că site-urile de știri false din această țară au o acoperire relativ mică, atingând aproximativ 1% sau mai puțini dintre francezi.

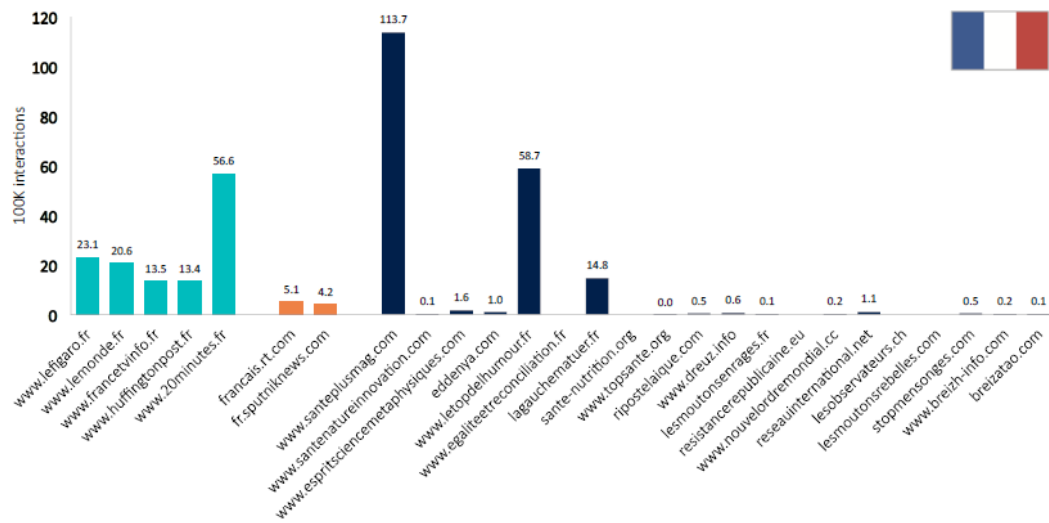
Figure 1. Average monthly reach of prominent French news sites, and some of the most popular false news sites (2017)

În Italia, cel mai răspândit site web de știri false în eșantionul propus de către cercetători - Retenews24 - a atins 3,1% din populația italiană online (puțin peste 1 milion de persoane). La fel ca în Franța, există, de asemenea, dovezi semnificative că audiența se suprapune între site-urile de știri false și cele adevărate.

¹³ *Measuring the reach of "fake news" and online disinformation in Europe*, 13.12.2018.

Figure 3. Average monthly Facebook interactions for prominent French news sites, and some of the most popular false news sites (2017)

În definitiv, constatările prezentului studiu relevă că influența fakenews comportă semnificative variații, care depind, în parte, de mass-media și contextul politic al fiecărei țări, conducând la un grad mai mare sau mai mic de influențe comerciale și / sau politice susceptibile de a încuraja producția și promovarea de dezinformare.

3.4. Cine crede în știri false?¹⁴

Această cercetare urmărește să dovedească ce influență are gândirea analitică asupra cunoașterii cotidiene și implicit a corelațiilor ce se nasc între manifestarea/dificiențele acesteia (după caz) la anumiți indivizi și capacitatea de a evalua informațiile noi, cum sunt cele din domeniul fakenews. (Pennycook, 2018). De exemplu, în contextul percepțiilor asupra riscurilor legate de știința climatică, există dovezi că tendința de a gândi în mod analitic mărește polarizarea politică (Kahan et al., 2012, a se vedea și Drummond & Fischhoff, 2017). Astfel, una dintre ipotezele studiului este aceea potrivit căreia, persoanele care obțin scoruri mici la testele de gândire analitică au deficiențe în a discerne între titlurile false și cele adevărate - indiferent dacă titlurile știrilor erau consecvente sau inconsistente cu ideologia politică a participanților. A doua ipoteză este aceea că indivizii având o predispoziție ideologică spre anumite credințe, au tendința de a accepta titlurile știrilor false ca fiind adevărate. O întrebare deschisă, atunci, este dacă asocierea dintre detectarea știrilor false și gândirea analitică este

¹⁴ *Who falls for fake news? The roles of bullshit receptivity, overclaiming, familiarity, and analytic thinking*, 14.12.2018.

explicată prin receptivitatea proastă (sau invers). În concordanță cu cele două idei expuse anterior, sunt și rezultatele acestui studiu.

Table 1. Correlations among primary variables in Study 1. Zero-order correlations (Pearson's r) are shown below the diagonal. Partial correlations r_p (i.e., the correlation between stated variables while controlling for the other two variables) are italicized and shown above the diagonal. $N = 402$.

	1	2	3	4
1. Fake News (perceived accuracy)	-	<i>-.15**</i>	<i>.17***</i>	<i>-.27***</i>
2. Cognitive Reflection Test	<i>-.30***</i>	-	<i>-.14**</i>	<i>.28***</i>
3. Bullshit Receptivity	<i>.30***</i>	<i>-.27***</i>	-	<i>.18***</i>
4. Overclaiming (accuracy)	<i>-.39***</i>	<i>.38***</i>	<i>-.33***</i>	-

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

Table 2. Correlations (Pearson r) among primary variables in Study 2. Media truth discernment scores were computed by subtracting z-scores for fake news (false alarms) from z-scores for real news (hits). Participants who indicated an unwillingness to ever share political news on social media were removed from the social media sharing analysis³. Perceived accuracy: $N = 402$. Social media sharing: $N = 283$.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Fake News (perceived accuracy)	-								
2. Real News (perceived accuracy)	.32***	-							
3. Media Truth Discernment (accuracy)	-.58***	.58***	-						
4. Fake News (social media sharing)	.56***	.20**	-.30***	-					
5. Real News (social media sharing)	.38***	.37***	-.02	.73***	-				
6. Media Truth Discernment (sharing)	-.24***	.22***	.39***	-.37***	.37***	-			
7. Cognitive Reflection Test	-.26***	.02	.24***	-.19**	-.13*	.08	-		
8. Bullshit Receptivity	.20***	.06	-.12*	.21**	.13*	-.10	-.27***	-	
9. Prototypically Profound Quotations	.22***	.18***	-.04	.21**	.17**	-.05	-.17**	.52***	-

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

Table 3. Correlations (Pearson's r) among primary variables in Study 3. For correlations between CRT performance and perceptions of news accuracy see Pennycook and Rand (2018b). Participants who indicated an unwillingness to ever share political news on social media were removed from the social media sharing analysis. Perceived accuracy: $N = 801$. Social media sharing: $N = 667$.

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Fake News (perceived accuracy)	-							
2. Real News (perceived accuracy)	.25***	-						
3. Media Truth Discernment (accuracy)	-.61***	.61***	-					
4. Fake News (sharing)	.55***	.04	-.41***	-				
5. Real News (sharing)	.26***	.25***	-.03	.68***	-			
6. Media Truth Discernment (sharing)	-.36***	.26***	.48***	-.41***	.41***	-		
7. Bullshit Receptivity	.25***	.08*	-.13***	.30***	.29***	-.02	-	
8. Prototypically Profound Quotations	.14***	.18***	.03	.23***	.29***	.08	.49***	-

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

Potențiala corelație între percepțiile de acuratețe a știrilor false, receptivitatea la fakenews și reflecția cognitivă, a fost testată prin selectarea unor titluri de știri false de la Snopes.com, un

site bine cunoscut de verificare a acestora . Titlurile au fost prezentate sub forma unui post pe Facebook - și anume, cu o imagine însoțită de titlu și o sursă (de exemplu, "countercurrentnews.com"). Ordinea știrilor falsificate a fost randomizată pentru fiecare participant. Evaluarea receptivității a fost măsurată utilizând scara dezvoltată de Pennycook, Cheyne, Barr, Koehler și Fugelsang (2015), iar suprasolicitarea a fost măsurată folosind o versiune scurtă a chestionarului dezvoltat de Paulhus, Harms, Bruce și Lysy (2003). Eșantionul țintă pentru Studiul 1 a fost 400 de participanți din partea Amazon Mechanical Turk. În total, 447 de participanți au finalizat o parte din studiu. Au avut date complete pentru 402 de participanți (45 de participanți au renunțat). Eșantionul final (vârsta medie = 37,7) a inclus 205 bărbați și 196 de femei (1 nu a răspuns la întrebarea de gen). Studiul numărul doi al aceleiași cercetări a inclus și titluri de știri adevărate, diferențiere ce a permis investigarea receptivității la fakenews raportat la acuratețea știrilor percepute și la modul în care reflecția cognitivă protejează împotriva credinței în știrile false. Așadar, s-a constatat că persoanele analitice pot evalua conținutul titlurilor și implicit să emită judecăți despre plauzibilitate, însemnând că în comparație cu indivizii intuitivi, aceștia au capacitatea de a discerne dacă știrile false provin din surse de încredere.

Cercetarea a continuat cu studiul numărul trei a cărui scop a fost evaluarea rezultatelor legate de fakenews și de familiaritate din Studiul 2 prin replicarea acestor analize utilizând setul de date Pennycook & Rand, 2018b. Eșantionul a fost aproximativ dublu față de primul studiu, iar participanților le-au fost prezentate 15 știri false și 15 știri reale, care au fost selectate pentru a fi democratice consecvente, consistente republicane sau neutre din punct de vedere politic.

Concluziile studiului și ale cercetării ar fi acelea că indivizii care sunt mai buni la răspunsurile intuitive incorecte la Testul de reflecție cognitivă sunt mai puțin susceptibili să creadă în știri false (dar nu mai puțin probabil să creadă știri reale). În al doilea rând, indivizii care sunt mai receptivi la fakenews, indexați de evaluările de profunzime pentru propoziții aleatorii pline de buzzwords, au mai multe șanse să creadă că știrile false sunt adevărate. În al treilea rând, indivizii care tind să-și supraevalueze cunoștințele sunt vulnerabili la fakenews. În al patrulea rând, cazurile în care indivizii au avut o expunere prealabilă la știri false (și reale) au fost asociate cu o vulnerabilitate mai scăzută la fakenews. Cu toate acestea, se pare că rezultatele corelate ale cercetării arată faptul că aparent, indivizii nu folosesc sursa titlului pentru a determina acuratețea percepută.

3.5. Limitele studiilor din literatură

Unul din punctele comune ale cercetărilor prezentate este reprezentat de faptul că titlurile și conținutul știrilor false sunt implauzibile, ceea ce face ca anumite capacități de a gândi analitic și critic să mențină/să sporească/să diminueze (după caz), credința în imprevizibil.

În această ordine de idei, literatura de specialitate în domeniu face referi la limitele studiilor actuale asupra cercetării trecute și viitoare, assimilate unor estimări părtinitoare ale proceselor cauzale care se pot desfășura probabil în timp (Maxwell & Cole, 2007). O primă limită se referă la colectarea redusă a datelor și la tendința de a reduce dovezile împotriva credințelor. Mai precis, reducerea colectării de date poate spori credința indivizilor cu predispoziție la a crede în știri false, reducând șansele ca aceștia să întâlnească informații care pot contrazice conținutul. Acest efect al colectării reduse a datelor poate fi amplificat de faptul că indivizii vulnerabili la fakenews își pot consolida poziția prin căutarea de informații mai puțin credibile din punct de vedere științific și nu numai. Această limitare califică susținerea prezentă a studiilor pentru ipoteza că angajarea redusă în gândirea analitică, activă și deschisă ar putea explica relația dintre credința în știrile false și idea de fundamentalism ori dogmatism.

O a doua limitare a studiilor de față este aceea că varianta mică de variație explicată în modelele de regresie poate provoca îngrijorarea că semnalarea acestor modele se datorează în întregime probelor mari pe care cercetătorii le-au recrutat, deoarece au fost necesare pentru ca studiile de față să obțină o putere statistică adecvată (vezi Fritz & MacKinnon, 2007). Această limitare este oarecum împiedicată de preînregistrarea analizelor-cheie și de coerența rezultatelor noastre cu cercetările anterioare.

Soluțiile avansate de noi aici au probabil nevoie de ajustări din partea responsabililor domeniilor funcționale vizate, dar suntem convinși că economia behavioristă poate oferi o bază de discuție solidă pentru ameliorarea funcționalității proceselor.

Considerând aceste aspecte, se poate spune că luate împreună, implicațiile răspândirii fakenews asupra indivizilor și a societății contemporane, în ansamblu, au creat circumstanțele creării unui mediu mass-media, în care titlurile senzaționale sunt mai ușor de găsit decât trebuie verificate, așa încât este necesar ca responsabilii viitoarelor studii din acest domeniu să se bazeze pe ajustarea cercetărilor avansate pentru corectarea limitelor și confirmarea/infirmarea rezultatelor deja consacrate în literatura de specialitate.

3.6. Studiul “Știre reală sau fake?”

Participanți

Participanții la studiu (n = 157) au fost recrutați cu ocazia desfășurării conferinței internaționale “Comunicare strategică vs fake news”, organizată în data de 17.11.2018, a workshop-ului PROSecurity, desfășurat între 22-23.11.2018 și în cadrul unor cursuri de carieră din Universitatea Națională de Apărare “Carol I” și Școala de Aplicație pentru Logistică General “Constantin Zaharia”. O sinteză a datelor demografice ale participanților este prezentată în Anexa 1.

Calitatea datelor

Inițial, au fost înregistrate 183 de răspunsuri, dar după eliminarea înregistrărilor duplicate și a răspunsurilor care nu au trecut “testul atenției”, am validat 157 de răspunsuri. “Testul atenției” a constat în inserarea randomizată a patru itemi de control în cadrul instrumentului utilizat:

1. Este important ca respondenții să fie atenți la toate întrebările, de aceea am introdus această întrebare de control la care nu trebuie să selectați niciun răspuns.
2. Uneori persoanele care răspund la un chestionar nu sunt atente la toate întrebările, de aceea am introdus această întrebare de control la care nu trebuie să selectați niciun răspuns.
3. Adesea suntem nevoiți să ne asigurăm că respondenții sunt atenți la toate întrebările, de aceea am introdus această întrebare de control la care nu trebuie să selectați niciun răspuns. (x 2)

Participanții care au răspuns la mai mult de doi itemi de control au fost eliminați din baza de date. Am folosit acest standard relaxat deoarece platforma GoogleForm utilizată pentru administrarea chestionarului nu permitea debifarea unui răspuns, odată ce subiectul conștientiza că acest nu este oportun.

Nu au fost identificate cazuri extreme.

Măsurători

1. Participanților li s-a solicitat să evalueze plauzibilitatea unui număr de 35 de titluri posibile de știri colectate de pe site-uri precum janes.com/defence sau platforme de fact-checking precum stopfake.org (19 fake și 16 reale) pe o scală de la -2

(Sigur falsă) la +2 (Sigur adevărată). Provocarea lansată a fost de a acumula cât mai multe puncte, cu următoarele specificații:

“Dacă pentru o știre falsă selectați varianta “-2 - Sigur falsă”, acumulați 2 puncte. Dacă ați selectat varianta “-1 - Probabil falsă”, acumulați 1 punct. În schimb, dacă ați selectat varianta “1 - Probabil adevărată”, pierdeți 1 punct, în timp ce pentru varianta “2 - Sigur adevărată”, pierdeți 2 puncte. Dacă știrea este adevărată și ați selectat varianta “2 - Sigur adevărată”, câștigați 2 puncte...șamd. Varianta “0 - Nu știu” este neutră, nu pierdeți, dar nici nu acumulați vreun punct.”

2. Scor AOT (ACTIVELY OPEN MINDED THINKING): diferențe în modul în care utilizăm dovezile (opiniile celorlalți, informații care contrazic ceea ce credem) + a căuta în mod activ alternative la ceea ce credem.

- Scala dedicată, 8 itemi, autoevaluare pe o scală de la 1 (Total dezacord) la 9 (Total acord)

- Ex. de întrebări (a se vedea Anexa 3 pentru toate întrebările):

1. Oamenii ar trebui să ia tot timpul în considerare și dovezile care sunt împotriva a ceea ce cred.

2. Este important să perseverezi în ceea ce crezi, chiar dacă îți sunt prezentate dovezi care te contrazic.

3. Ar trebui să nu luăm în considerare dovezile care intră în conflict cu convingerile noastre bine întemeiate.

3. Scor NC (NEED for COGNITION): aplecarea către reflecție, către cunoaștere, plăcerea de a cunoaște

- Scala dedicată, 18 itemi, autoevaluare pe o scală de la 1 (Total dezacord) la 5 (Total acord)

- Ex. de întrebări (a se vedea Anexa 4 pentru toate întrebările):

1. Prefer problemele complexe în dauna celor simple.

2. Reflecția nu este tocmai ideea mea de distracție.

3. Nu gândesc decât atât de intens pe cât sunt nevoit să o fac.

4. Scor DOGMATISM: certitudine relativ stabilă (rigidă) și nejustificată

- Scala dedicată, 19 itemi, autoevaluare pe o scală de la 1 (Total dezacord) la 9 (Total acord)

- Ex. de întrebări (a se vedea Anexa 5 pentru toate întrebările):

1. Oricine caută în mod onest și autentic adevărul va sfârși prin a crede ceea ce cred eu.

2. Sunt atât de multe lucruri pe care nu le-am descoperit încă, încât nimeni nu ar trebui să fie absolut sigur că ceea ce crede este corect.

3. Lucrurile în care cred sunt atât de adevărate, încât nu aş putea să mă îndoiesc niciodată de ele.

5. Scor CRT (COGNITIV REFLECTION TEST): obișnuința de a testa răspunsurile rapide, intuitive, dar care sunt posibil eronate

- 4 itemi:

- Dacă alergați într-o cursă și depășiți persoana de pe locul 2, pe ce loc vă aflați?

- Un fermier a avut 15 oi și toate în afara de 8 au murit. Câte oi mai are fermierul? (Răspuns numeric)

- Tatal lui Emily are trei fiice. Primele două se numesc April (Aprilie) și May (Mai). Cum se numește cea de-a treia fiică?

- Câți metri cubi de pământ sunt într-o groapă de 3 m lungime, 3 m lățime și 3 m înălțime? (Răspuns numeric).

6. Scor CULTURĂ DE SECURITATE: cunoaștere în domeniul studiilor de securitate și apărare

- 20 itemi, pe două niveluri de profunzime.

- Ex. (a se vedea anexa 6 pentru toate întrebările): (Nivel superficial) Conflictul din Syria a început în anul...

(Nivel de profunzime) Principala misiune a "căștilor albe" în Syria este reprezentată de

7. RELIGIOZITATEA, operaționalizată prin doi itemi în care participanții au evaluat gradul de acord pe o scală de la 1 la 5 cu următoarele afirmații:

1. Există cineva acolo sus care are grijă ca în viață să primești ceea ce meriți.
2. Sunt o persoană religioasă.

8. AUTOEVALUAREA GRADULUI DE INFORMARE, operaționalizată prin doi itemi în care participanții au apreciat cât de informați sunt despre evenimentele din mediul de securitate internațional și au estimat numărul de minute pe care îl petrec zilnic informându-se despre acest domeniu.

Procedura: participanților li s-a înmănat un fluturaș prin care li se explica scopul studiului, modalitatea de punctare a întrebărilor și avantajele participării (participanților cărora li s-a validat chestionarul completat au primit un raport personalizat cu scorurile obținute pentru primele 6 dimensiuni de mai sus, indicându-se percentile la care s-au situat pe fiecare dimensiune; a se vedea Anexa 7). Fluturașul a conținut și un cod QR către chestionarul aflat pe GoogleDrive

(<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe9neuAJsfZWXhltkwvva6NJalhNK6PV-DJXR8dlKinFhAojA/viewform>). Participanții au utilizat propriile telefoane mobile pentru a completa chestionarul. Ordinea întrebărilor a fost randomizată. Nu a existat o limită de timp impusă și în sală a fost tot timpul un membru al echipei de cercetare.

Rezultate

În Tabelul 1 sunt prezentate corelațiile Spearman între variabilele de interes ale studiului. Având în vedere că au fost studiate opt variabile independente am setat $\alpha = 0,006$, corelațiile considerate semnificative statistic fiind doar cele care au trecut acest prag.

Se observă că punctajul obținut la evaluarea știrilor fake a fost pozitiv corelat cu cunoașterea și gândirea deschisă activă, fiind totodată negativ corelat cu dogmatismul și religiozitatea.

Pentru a cuantifica aceste presupuse asocieri am aplicat metoda regresiei liniare multiple ierarhice. Mediile și deviațiile standard ale variabilelor sunt prezentate în Tabelul 2. Rezultatele din Tabelul 3 arată că

Tabelul 2: Statistici descriptive

	Medii	Deviații standard	N
Pfake	11.8153	8.82873	157
PAOT_TOTAL	36.1274	6.01038	157
PD_FLEXI	73.2420	19.08429	157
RELIGIOZITATE	6.9936	2.47681	157
PK_TOTAL	11.2484	2.63034	157

Modelul 2 conținând variabilele gândire deschisă-activă, cunoașterea, religiozitatea și dogmatismul, dintre care doar contribuția primelor două fiind semnificativă statistic, în timp ce cea de-a treia se apropie de pragul de 5%, explică mai bine decât modelul anterior vulnerabilitatea la fake news. În cazul modelului $R^2_{ajustat} = 0,129$, ceea ce înseamnă că modelul 2 explică 13% din scorurile obținute la evaluarea știrilor fake. De asemenea, ponderea explicativă cea mai mare dintre cele trei variabile de interes o are gândirea deschisă-activă, urmată de cunoașterea din domeniu (Tabelul 4). Indicatorii mărimii efectului pentru cele trei variabile sunt $r_{sp} = 0,22$ pentru gândirea deschisă-activă, $r_{sp} = 0,23$ pentru cunoașterea în domeniu și $r_{sp} = -0,13$ pentru religiozitate.

Model	R	R pătrat	R pătrat ajustat	Modificare R pătrat	Semnificație statistică modificare F	Model
1	.371 ^a	.138	.121	8.67284	.138	.000
2	.436 ^b	.190	.169	8.43004	.053	.002
3	.454 ^c	.206	.180	8.37418	.016	.084

Model		Coeficienți nestandardizați		Coficienți standardizați
		B	Eroarea standard	Beta
1	(Constant)	-5.013	8.046	
	PAOT_TOTAL	.468	.144	.319
	PD_FLEXI	.054	.045	.116
	RELIGIOZITATE	-.576	.288	-.162
2	(Constant)	-10.792	8.281	
	PAOT_TOTAL	.435	.143	.296
	PD_FLEXI	.050	.044	.107
	RELIGIOZITATE	-.513	.285	-.144
	PK_TOTAL	.610	.254	.182

În ceea ce privește scorul obținut la evaluarea știrilor reale nu am putut identifica nicio variabilă independentă care să coreleze cu variabila dependentă.

În continuare, am calculat și un scor agregat al evaluării știrilor false și adevărate. Se observă că punctajul total obținut la evaluarea știrilor a fost pozitiv corelat cu cunoașterea, gândirea deschisă activă, și nevoia de cunoaștere, fiind totodată negativ corelat cu dogmatismul și religiozitatea. Pentru a cuantifica aceste presupuse asocieri am aplicat metoda regresiei liniare multiple ierarhice. Mediile și deviațiile standard ale variabilelor sunt prezentate în Tabelul 5.

Tabelul 5: Statistici descriptive

	Medii	Deviații standard	N
PF_TOTAL	13.5032	9.24844	157
PAOT_TOTAL	36.1274	6.01038	157
PD_FLEXI	73.2420	19.08429	157
RELIGIOZITATE	6.9936	2.47681	157
PK_TOTAL	11.2484	2.63034	157
PNC_TOTAL	65.6115	9.09469	157

Tabelul 6: Sumarul modelelor cu variabilă dependent scor total știri					
Model	R	R pătrat	R pătrat ajustat	Modificare R pătrat	Semnificație statistică modificare F
1	.371 ^a	.138	.121	.138	.000
2	.436 ^b	.190	.169	.053	.002
3	.454 ^c	.206	.180	.016	.084

Rezultatele din Tabelul 6 arată că Modelul 2 conținând variabilele gândire deschisă-activă, cunoașterea, religiozitatea și dogmatismul, dintre care doar contribuția primelor două fiind semnificativă statistic, în timp ce cea de-a treia se apropie de pragul de 5%, explică mai bine decât modelul anterior vulnerabilitatea la fake news, în timp ce modelul 3 (include și nevoia de cunoaștere) nu aduce un plus explicativ semnificativ statistic, sugerând mai degrabă o relație de mediere cu nivelul de cunoaștere în domeniu. În cazul modelului $R^2_{ajustat} = 0,18$, ceea ce înseamnă că modelul 2 explică 18% din scorurile obținute la evaluarea întregului set de știri. De asemenea, ponderea explicativă cea mai mare dintre cele trei variabile de interes o are gândirea deschisă-activă, urmată de cunoașterea din domeniu și religiozitate (Tabelul 7). Indicatorii mărimii efectului pentru cele trei variabile sunt $r_{sp} = 0,22$ pentru gândirea deschisă-activă, $r_{sp} = 0,23$ pentru cunoașterea în domeniu și $r_{sp} = -0,18$ pentru religiozitate.

Tabelul 7: Rezultatele analizei de regresie ierarhice pentru variabila dependent punctaj stiri total				
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients
		B	Std. Error	Beta
1	(Constant)	-4.222	8.341	
	PAOT_TOTAL	.488	.149	.317
	PD_FLEXI	.080	.046	.164
	RELIGIOZITATE	-.820	.299	-.220
2	(Constant)	-11.983	8.473	
	PAOT_TOTAL	.443	.146	.288
	PD_FLEXI	.074	.045	.152
	RELIGIOZITATE	-.736	.292	-.197
	PK_TOTAL	.820	.260	.233
3	(Constant)	-17.050	8.905	
	PAOT_TOTAL	.327	.159	.213
	PD_FLEXI	.072	.045	.149
	RELIGIOZITATE	-.797	.292	-.213
	PK_TOTAL	.835	.258	.238
	PNC_TOTAL	.146	.084	.144

Discuții

Prezentul studiu este unul pilot. Am încercat să vedem pe de o parte dacă varaibilele prezentate în literatură se confirmă și pe de altă parte dacă introducerea unor variabile legate de cunoaștere din domeniu aduce un plus explicativ vulnerabilității la fake news și a competenței de evaluare a plauzibilității unei știri, în general. În acest context semnalăm că gândirea deschisă-activă rămâne un predictor robust și în studiul nostru, dar și religiozitatea și posibil și dogmatismul, care pe alocuri s-a apropiat foarte mult de pragul de semnificație. În schimb, nu am putut identifica vreo dovadă care să susțină utilitatea testului cogniției reflexive, dar acest lucru este posibil să apară urmare a puterii statistice mici a acestui studiu pilot.

Se observă că în ecuațiile de regresie obținute există fie mult zgomot, fie multă incertitudine deoarece cea mai buna rată de explicare a varianței variabilei dependente s-a situat în jurul procentului de 20%. Acest lucru sugerează faptul că fie instrumentele nu sunt suficient de precise, fie există variabile de interes care rămân încă neidentificate.

În concluzie apreciez că studiul pilot este un exercițiu premergător util unui studiu cu o putere statistică superioară.